

**Справка за оригиналните научни приноси на публикациите на
доц. д-р Гергана Русева, представени за целите на конкурс за професор
по 2.1. Филология (Санскрит – език и култура), обявен в ДВ, бр. 86 от
13.10.2023 г.**

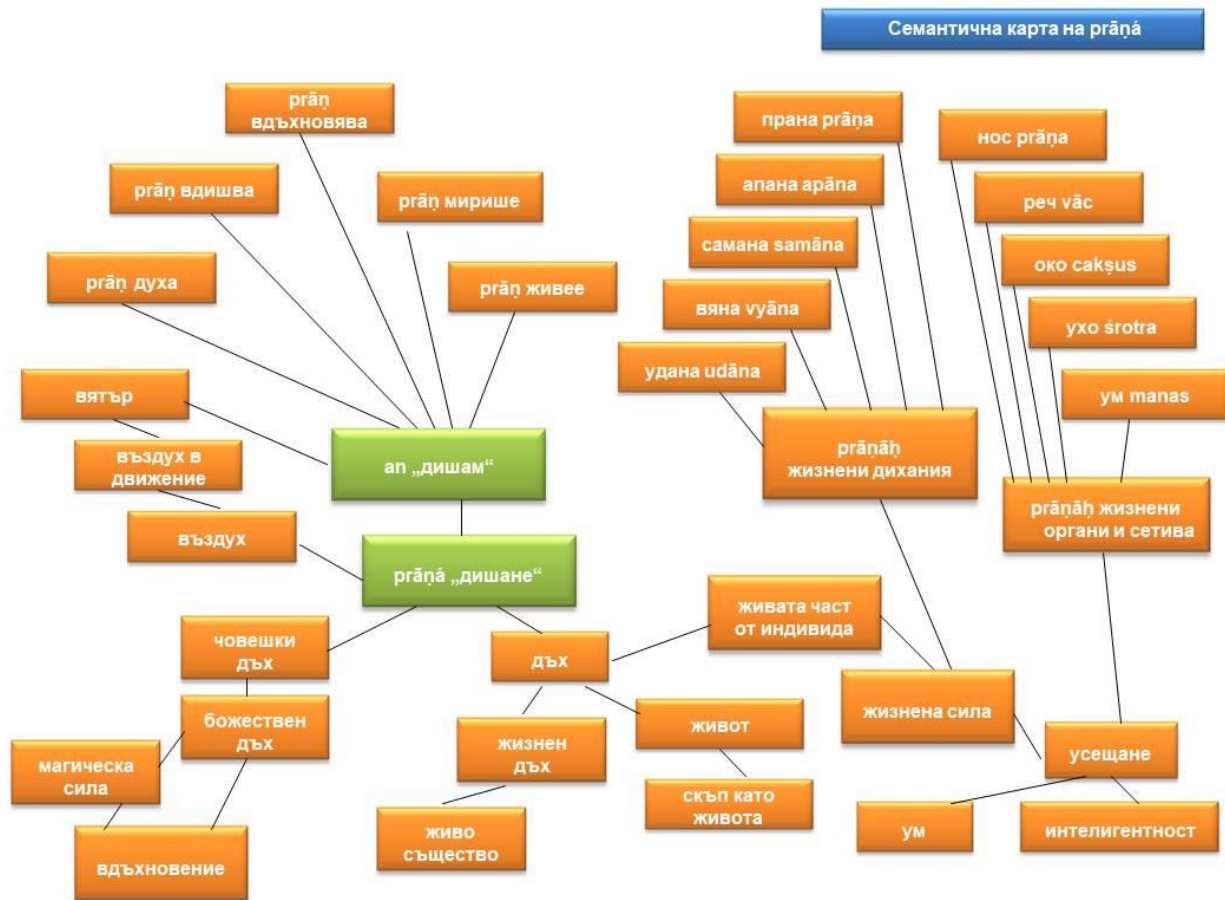
Научните приноси на представените за целите на конкурса две монографии, пет студии и четири статии са ориентирани в три направления – 1. езиковедски, 2. религиоведско-културологични и 3. преводачески.

1. В езиковедски план приносен характер към индологичната наука има построяването на семантични вериги и семантична карта на основния за индийската култура концепт *пранà* (*prāṇā*) въз основа на засвидетелствани примери във ведийски и сравняването му с българските думи *дишане*, *дъх*. Когато говоря за семантична верига и семантична карта имам предвид определението на Haspelmath (2003: 213): „Семантичната карта е геометрично представяне на функциите в „концептуално/семантично пространство“, които са свързани с линии и така съставят мрежа.“

1.1. За да се състави семантична карта на думата *пранà* (мъжки род), се определят основните семантични вериги. Често в езиците по света се наблюдава генерализация, чрез която дъхът на човека, който оцелява при смъртта, се концептуализира като свръхестествено същество, дух или като същина, която се слива с вятъра: {дъх} → {дъх на живота} → {живот} → {жизнена сила} → {безтелесната част от съществото, която излиза от тялото при смъртта} → 1. {безтелесната част, която оцелява при смъртта → дух} или → 2. {безтелесната част, която се слива с вятъра при смъртта → вятър}.

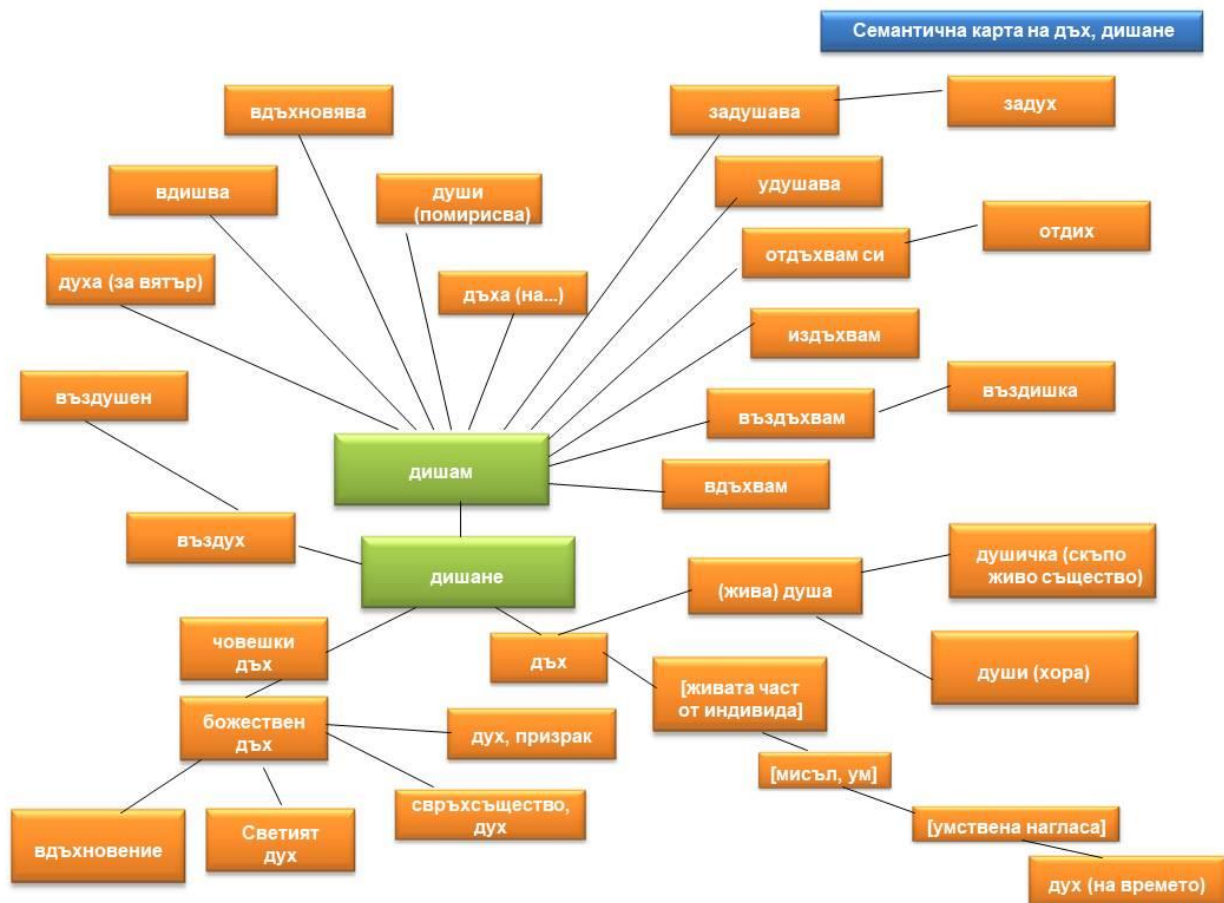
Втората често срещана в езиците по света семантична верига прави връзка между самото действие «дишане» и идеята за божество, без да се налага да се добавя междинно значение {душа, дух}. В *Атхарваведа* нематериалността на божествените създания е метафорично сравнена с невидимия дъх, с магическия вятър. Този божествен вятър се вдъхва *prāṇayati, prāṇayate* (*пранаяти, пранаяте*) в съществото и така то става надарено с живот, святост или свръхестествена сила – «вдъхновение». Така думата *пранà* има значение на божествен дъх, но много рядко на «дух» и не е

засвидетелствана със значение «призрак». Накрая процесът на метонимия задейства промяната от «божествен дъх» към «божествено същество, което излъчва божествен дъх»: {дъх, излъчен от човешко същество} → {божествен дъх → свръхестествена сила, излъчвана от нематериална същност} → {свръхестествено същество, божествен дух}.

В българския език думата *дъх* е свързана етимологично и със семантични вериги с множество други думи, също производни на глагола „дишам“: дух, духа, духва, задуха, въздух, диша, вдъхва, дихание, дъх, дихателен, надушва, задух, задушва се, издъхва, въздъхва, отдъхва, отдих, въздишка, (лош) дъх, душá, дúша (нещо, „мириша“), дúша (някого), духовен, духовит, дух (на времето), душевен, задушевен, духовенство, вдъхновение, одушевен, одухотворен; духа, духва, задухва; въздух; диша; вдъхва; дихание, дъх; дихателен; душá (съответно на «човек» – «той е добра душá»), дúши (съответно на «хора» като в «петима дúши»); задух, задушавам

се; издъхва; въздъхва; отдъхва; отдих; въздишка; (има) дъх; задушен; дух (морал, смелост, дързост).

1.2. В езиковедско отношение приносен характер към индологическата наука има и изследването посредством методологията на когнитивната лингвистика на представянето на по-абстрактната концептуална област ВРЕМЕ посредством по-конкретната ПРОСТРАНСТВО във ведийския език и в санскрит. Последователността от събития мотивира изображението от когнитивната област ВРЕМЕ в когнитивната област ПРОСТРАНСТВО и представянето е във вид на последователност от обекти (събития), наредени в линия. Каузалността и необратимостта мотивират пространствена представа за насоченост, така че ние мислим за хода на времето като линеен и насочен. И трите геометрични оси се използват в различни култури за изразяване на потока на времето, но хоризонталната ос с ориентация напред-назад е оста, която се използва по подразбиране. Във ведийски и в санскрит това също е предпочитаната ос. Вертикалната ос също се

използва за представяне на стрелата на времето, преди всичко в посока нагоре със значение „бъдеще“. Носителите на ведийски и санскрит последователно свързват вертикалната ос с относителната и абсолютната представа за време: *uttara* ‘горен, по-горен’ може да означава ‘следващ’ и ‘по-късен’, докато *avara* ‘долен’ може да означава ‘пришнен’ и ‘по-ранен’ и посредством тези значения *uttara* и *avara* може да означават и ‘бъдеще’ и ‘минало’. Представянето на времето посредством пространствена метафора като линия по вертикалната ос е съществена част от концептуалната система на носителите на ведийски и санскрит. Хоризонталната ос по направление – напред-назад, поради съгласуваност с нашето виждане напред и поради неограничеността си и в двете посоки, отразява преживяването на времето по-пълно от вертикалната или латералната оси. Във ведийски и в санскрит миналото се поставя отпред, а бъдещето – отзад. Изследването позволи да се стигне и до извода, че за разлика от представителите на повечето съвременни култури, древните индоарии не разчитат толкова силно на представянето на ВРЕМЕТО чрез ПРОСТРАНСТВОТО. Един от основните аргументи в тази посока е свързан с по-силния акцент, поставен в индийската култура върху концептуализациите на времето, произтичащи от когнитивната метафора ЖИВОТЪТ КАТО ПРОЦЕСИЯ, където всяко поколение се разглежда като „движещо се към смъртта“. Във ведийски и санскрит езиковите изрази, предизвикващи възприятия за пространствени последователности, могат да предизвикат изграждането както на последователност във ВРЕМЕТО, така и на последователност в ПРОСТРАНСТВОТО, без непременно да предполагат първичността на някоя от двете когнитивни области.

2. От религиоведска и културологична гледна точка има няколко приноси момента.

2.1. Разглеждането на ведическия космогоничен мит за създаването на света от разчлененото тяло на първосъществуващото или първочовека във връзка със специфични преживявания по време на различни ритуали по посвещение, или в състояния, близки до смъртта, в сън и др. показва тясната връзка между генезиса на мита и личното преживяване, но и обратното – предизвикване на точно определено състояние на съзнанието или конкретно психическо състояние или възприятие при едно ритуално „изиграване“ на мита. Изводът до който се достига е, че двете – митът

за сътворяването от разчлененото тяло на първосъществуването (*пуруша*, Праджапати) и преживяването в инициация, сън, или по време на ритуалното жертване взаимно се регулират и определят.

2.2. Подобна връзка съм разглеждала в будистки текстове. В будологията съществува хипотеза, че в основата на много от будистките идеи е залегнало лично преживяване по време на някакъв вид медитативна практика. Над тази идея аз надграждам в три направления – първо, давам примери за спонтанно появили се преживявания, описвани в будизма, при хора от различна от индоарийската култура и непрактикуващи будистки практики (например преживявания на мигновеността, при хора, диагностицирани като шизофреници, осъзнаването на образи на един обект, гледан от различни ракурси като „обект“ при хора, излекувани от вродена слепота и др.), т.е. демонстрирам, че подобни преживявания възникват естествено при определени условия. Второ, тези преживявания са специално търсени в будизма с цел осъзнаване на преходната същност на битието, като механизмите, които се използват за достигането им са тясно обвързани със заглушаването на познатите ни когнитивни стратегии. И трето, будистката доктрина *дхарма* регулира и насочва преживяванията, като осигурява психическо и духовно здраве на последователите си. Демонстрирани са някои от стратегиите на будизма да бъдат предизвикани ежедневните когнитивни процеси посредством подходящи практики с цел да се добие знание за когнитивния процес, а от там и за природата на съществуването. В тази връзка идеята за мигновеността е съпоставена с някои съвременни невропсихологически теории като теорията за микрогенезиса на Джейсън Браун и др.

2.3. Като следващ принос смятам обвързването на линейното време и съдбата, пътя на човека с нишка и дреха, както и на екстатичните преживявания с голота, излизане от линейното време. Доколкото съм запозната в индологическата литература няма подобно изследване. Във ведическия период, също както и по време на разпространение на праиндоевропейската култура именно нишката е това, което задава живота на човека и в този смисъл тя е спасителна и ценна. Съществува обаче и традиция на мистици, които оставят настрана дрехата и нишката, за да се потопят в тайните на вселената, минавайки дори през отвъдното, пресичайки океана на Варуна.

2.4. Иновативна според мен е идеята, че годината е разглеждана от древните индоарии като жив организъм, който се възпроизвежда във всяка своя част, като малкото, вложеното уподобява голямото, в което се влага, е нова и разкрива как индоариите изграждат подредения космос. Тази идея изяснява и представата им за вселената като по-малки светове вложени в по-големи, всеки според мащабите си с различна продължителност и скорост на живот, а оттам и генезиса на повсеместно разпространеното в Индия учение за големите периоди на създаване, поддържане и унищожение на вселената – *калта*, за вложените във всяка *калта* по-малки епохи *юга*.

2.5. Макар и да има доста изследвания за символиката на дървото в древната индоарийска култура, там почти не е загатната ролята на този символ като своеобразна връзка между световите, портал между различните нива на съществуване, между будното състояние, съня и смъртта. Това, че символът на дървото задава световния ред *рита*, също е изведено в моите изследвания въз основа на анализ на текстове от древните първоизточници.

2.6. Подробното проследяване на основни, универсални концепти, каквито са времето, смъртта, отвъдното и съня, и извеждането на основни тематични ядра, около които тези концепти се развиват във времето, е приносно не само защото демонстрира и изяснява с множество примери от оригинални текстове цялостния модел на мислене и осъзнаване на света на древните индоарии, но и защото може да бъде използвано като отправна точка както за съпоставителни изследвания на тези концепти в различни култури, така и за по-специализирани индологически изследвания.

Приносно в изследванията на тези основни концепти е и открояването, контрастът на древноиндоарийската култура спрямо други древни култури, но също и посочването на приликите и сравняването с други древни или съвременни схващания (примерно за погребенията, пътуването към ада или тълкуването на сънища). Виден е интересът предимно на индийските учени да подчертават неповторимата изключителност и самобитност на древноиндоарийските идеи, мирогледни системи, религия, бит и обичаи, при това представени в приемлив за

съвременните западни общества формат. Моите наблюдения показват обаче, че по отношение на основни концепти като време, смърт, отвъдно, пътуване на душата, сън древната индоарийска култура не се отличава съществено от останалите древни индоевропейски култури.

3. Макар и преводаческата дейност да не се смята за научна дейност, преводите от древни езици често крият големи предизвикателства, а коментарите към тези преводи трябва да разкриват самобитните образи и идеи на културата. Затова смятам за приносни многобройните научни преводи на български език на оригинални текстове от ведийски и санскрит на откъси от *Ригведа*, *Атхарваведа*, *Брахмани*, *Упанишади*, *Махабхарата*, *Гаруда пурана*, *Свапначинтамани*, *Чараксамхита* и др. Те могат да бъдат използвани като отправна точка от други изследователи, които не знаят ведийски и санскрит за целите на собствените им изследвания, както и за надежден фундамент за по-нататъшни индологически изследвания по темите, обвързани със смъртта, времето и съня.